

Marina Lobanova

Orosz zenei élet – a totalitarizmus után (?)

A szerző a Moszkvai Konzervatóriumban szerzett zenetudományi diplomát, majd ezt követően 1991-ig az intézmény tanára. Az Alexander-von-Humboldt-Stiftung kutatói ösztöndíjával került Németországba. 1995 óta a Hamburgi Egyetem Zenei, Színházművészeti és Zenetudományi Főiskoláján tanít.

Oroszországban teljes a káosz... A helyzetkép pontos és találó, ugyanakkor mégis semmitmondó. Való igaz, Oroszország, történelme során mindig is kacérkodott az anarchiával. A szovjet rendszer 74 éves fennállása alatt azután tudatosan az utópisztikus gondolkodás fontos elemévé, szigorúan átideologizált, államilag-politikailag meghatározott alkotórészévé tette a káoszt. Gondoljunk csak a nép ellenségei elleni „spontán” tömeggyűlésekre, vagy a kultúrtörténet folytonos, szinte megszállott revíziójára, amelynek során újabb és újabb „hírhedt”, „sötét” és „ellenséges” nevek és tények bukantak fel, amelyek egy idő után ugyanolyan nyomtalanul el is tűntek a süllyesztőben – ahogyan az éppen aktuális pártpolitika érdekei kívánták. Mindezzel Oroszország nap mint nap szembesült. Mindez rányomta a bélyegét a mindennapi életre, manipulálta a polgárok gondolkodását, és hosszú távon befolyásolta az uralkodó szociális és politikai tendenciákat. És természetesen a jövő is csak ezek figyelembevételével prognosztizálható.

Hadd idézzek a zeneszerzők egy 1993-ban kiadott nyilatkozatából: *A politikai rendszer stabilizálódásáig, amire a közeljövőben sajnos igen kevés a remény, a Moszkvai Zeneszerzők Szövetsége készséggel elfogadja valamennyi szponzor támogatását, a maffiát is beleértve. A hivatalos állami fórumok ugyanis szinte egyáltalán nem méltatják figyelemre a zeneszerzőket és a zenetudósokat, ugyanúgy*

ahogyan az orosz kultúra többi fontos képviselőjét sem. (1) A nyilatkozat nagy vonalakban jól láttatja, milyen nehéz helyzetbe kerültek az egykori szovjet alkotóművészek a politikai fordulatot követően.

Moszkva híres Nagy Színháza, a Bolsoj, a botrányok és a konfliktusok közepette katasztrofális helyzetben van

Létezik-e még egyáltalán a Zeneszerzők Szövetsége? A helyzet meglehetősen bonyolult. 1991 márciusában az orosz zeneszerzők VIII. kongresszusa határozatban elégtelennek minősítette a Szövetség vezetőségének tevékenységét. Ezt követően Viktor Csernyikovot választották a koordinációs tanács alelnökévé. A szavazás után azonban kiderült, hogy az urnában található szavazólapok száma 228-cal meghaladja a szavazásra jogosultak számát. A szabálytalanság elleni tiltakozás hiábavalónak bizonyult. Csernyikov 1993 januárjában, a Szovjetunió felbom-

lását követően lemondott hivataláról. A sok hangzatos jelszó, a „nyilvánosság”, a „demokrácia”, a „szociális igazságosság” eszméje hamar feledésbe merült. Ma is az ország zenekultúráját korábban meghatározó egykori pártfunkcionáriusok állnak a Szövetség élén.

Érdekes változások történtek viszont az orosz zenetudományban és zenekritikában. A legnagyobb példányszámú zenei szaklap korábban *Szovjetszkaja muzika* címen jelent meg. Mindig elkötelezetten az ún. „történelmi valóságot” ábrázolta. A harmincas években halált kiáltott a „nép ellenségeire”, később az enyhülés idején a Sztálin-kultuszt ítélte el, majd az avantgárd ellen fordult. 1992 óta a folyóirat címe *Muzikalnaja Akademiya*. Nemcsak a lap címe módosult: témaválasztásában és szóhasználatában is érdekes változások mentek végbe. Alig jelenik meg olyan szám, ahol ne fordulna elő az „ortodoxia”, az „Isten”, a

„templom”, a „prédikáció” vagy a „gyónás” fogalom. Az eddig tilalmi listán szereplő Alekszander Szolzsenyicin ma az egyik nagy példakép.

A lap párbeszédre törekszik az eddig élesen elítélt nyugati avantgárral is, amelynek egyik neves képviselőjéről még nem is olyan régen így vélekedtek: *A szimbolikus idézet-címke parádé hatására [...] a 'Himnuszok' felületes marad [...]. Az ilyen művek a semmibe vezetnek. [...] A ciklus hangzása [...] az avantgárd sterilitás keretei között marad. Ismét egy olyan tarka hangmozaikot hallhatunk, amely a valódi humanista egységtől és*

harmóniától – lett legyen az égi vagy földi, kozmikus vagy lokális – igen távol áll. Mára ugyanez a Karlheinz Stockhausen a lap ünnepelt interjúalánya. A riport készítője ráadásul nem más, mint az előbb idézett pamflet szerzője. (2)

Renezsánszát éli a „cári rendszer”, a „birodalom”, a „monarchia” fogalma. 1993-ban ismét megalakult a legendás IRMO, az Orosz Birodalmi Zenei Társaság/Szervezet. A testület annakidején vitathatatlanul pozitív hatást gyakorolt a zenei életre. Mégis meglehetősen groteszk jelenség, hogy éppen abban az országban rekonstruálnak egy cári intézményt, ahol az utolsó cárt kivégezték és a monarchia egész szellemi felépítményét szisztematikusan kiirtották. Jóllehet, a szovjet ideológia sokban a cári minták szerint járt el. A „pártosság”, a „népiesség” és a szocialista realizmus által előírt „igazságához hű, konkrét valóságábrázolás”, ugyanazt a szerepet töltötte be a szovjet rendszerben, mint a híres „monarchia–orosz ortodoxia–népiesség” hármas a cári birodalomban. A monarchista, a szovjet és a modern orosz gondolkodásmód tehát igen sokban rokon. Példaképpen hadd idézzek Vladiszlav Kaszenyin, az Orosz Föderáció Zeneszerzőinek Szövetsége jelenlegi elnöke, a korábbi szovjet zeneszerző-szövetség volt párttitkára, egy 1995-ös nyilatkozatából: *Bármilyen eredményesek is a mai európai komponista-iskolák, bizonyos, hogy a legnagyobb iskolákat, mind a 19. mind a 20. században, Oroszország illetve a Szovjetunió adta a világnak. Nagy-Oroszországnak szüksége van ránk, mert mi teremthetjük meg a jelen és a jövő, a 21. század zenéjét.* (3) Valószínű, hogy a szavak háttérben rejlő nagyoroszi ideológia a jövőben meghatározó jelentőségű lesz majd az ország fejlődése szempontjából.

Az opera- és a hangversenyélet nehéz helyzete

Az opera- és a hangversenyélet igen nehéz anyagi helyzetben van. A biztos állami támogatás időszaka sokak emlékeztében valóságos aranykor. A jelenlegi állami támogatás csupán az új bemutatók költségének egynegyedét, illetve az alkalmazottak egyhavi bérét fedezi. A kompetens állami fórumok semmiféle érdeklődést sem tanúsítanak a kulturális szféra iránt. Mégis jó néhány színház, zenei verseny, társaság és fesztivál meg-

újult. Sok a hasznos egyéni kezdeményezés, a szponzorokat azonban még korai lenne túlbecsülni.

A helyzetet kiválóan jellemzi, hogy igen sok neves intézmény és rendezvény is súlyos válságba került. A X. Nemzetközi Csajkovszkij-verseny kudarcba fulladt. A Nagy Színház, ahol már régóta egymást érik a botrányok és a konfliktusok, a katasztrófa szélén áll, új alkotói koncepció kidolgozására képtelen. Ebben az esetben nem csupán a politikai vezetés felelős a történetkért, hiszen éppen a Nagy Színház volt az, amely számára egy 1992-es elnöki dekrétum exkluzív jogokat és állami pénzügyi garanciákat biztosított.

A válság általában egzisztenciálisan érinti a korábban a Szovjetuniót reprezentáló intézményeket, amelyek bizonyos szovjet vezetők személyes, megkülönböztetett figyelmét élvezték, és elképesztő mértékben korrumpálódtak. A Bolsoj csődje mellett örvendetes kontraszt a Marinszkij Színház figyelemreméltó alkotói programja és kiváló művészi teljesítményei. A siker egyik fontos alkotóeleme nyilvánvalóan az új rendezésektől a külfölddel való együttműködésig minden szinten tapasztalható rugalmasság, a gyors alkalmazkodóképesség. A színház ebben a vonatkozásban sokat köszönhet vezető karnagyának, Valerij Gergyevnek is, aki nemcsak kitűnő művészeti vezető, de menedzsernek is kiváló.

Az orosz zenekarok gondjai

A peresztrojka követően a zenekari muzsikások számos szervezeti és pénzügyi problémával szembesültek. Hogy csak két jellemző példát említsünk:

1993-ban a Jevgenyij Sztvetlanov vezetésével működő Állami Akadémiai Szimfonikus Zenekar lemondta oroszországi vendégszerepléseit, mivel az orosz városok, Pétervár kivételével, nem tudták szavatolni a megfelelő körülményeket a zeneszerek számára. A Pétervári Filharmonikusok pedig, a tudósítások szerint, anyagi okokból el kellett búcsúzzon szerződött zongoristáitól.

A zenekarok finanszírozásához legtöbbször az állami és a magántámogatás együttesen sem elegendő. Az együttesek nem engedhetik meg maguknak, hogy külföldi karmestereket hívjanak meg. A pénzügyi problémákat legfeljebb a külföldi vendégszereplések enyhíthetik ideiglenesen.

Elgondolkodtató, hogy az orosz muzsikásokat nem védi a kollektív szerződés szociális biztonsága, és fizetésük messze elmarad nyugati kollégáik bérezése mögött. (5) Azt is tisztán kell látnunk, hogy a szovjet totalitarizmus ünnepélyesen proklamált megszűnése a zeneszerek és a karmesterek kapcsolatában nem hozott jelentős változást. A vezető karnagyokat ma is a zenekarfenntartók szerződtetik. A zenekari fórumok, például a zenekari tanács szerepe pusztán dekoratív.

A média az elégedetlenség, a frusztráció és a komplexusok sorát sajnos új el-lenségképekbe transzformálja. „Idegen”, „külföldi” művészekről ugyan még nincsen szó, de mind többet lehet hallani – gyakran az ismeretlenség homályából előbukkanó – ünnepelt, „nagy orosz” zeneszerzőkről, zongoraművészekről, karmesterekről, énekesekről stb. hogyan alakul vajon az orosz zene további sorsa? Lehet-e végre produktívan cselekedni Oroszországban, vissza lehet-e majd térni az elemi kulturális normákhoz? Vagy bizonyos tradíciók ismét végzetesek lehetnek? Vajon mi lesz a kiút a káosz-ból?

Jegyzetek

1 *Muzikalnoje obozsrenyije*, 100/1993, 17f.

2 Sztvetlana Szavenko: „Problema individualnovo sztilja v muzike posztavagarda” (Az individuális stílus problematikája a posztavantgard zenében). In: *Krizis burzsoáznoj kulturi i muzika. (A burzsoá kultúra és zene válsága)* V. Leningrád 1983. 99., 55; „Dus at vozduham inih planet” (Más bolygók levegője). Sztvetlana Szavenko beszélgetése Karlheinz Stockhausennel. In: *Szovjetszkaja muzika*. 10/1990, 58ff.

3 Vladiszlav Kaszenyin: „Nyeszkolko szlov pered szjezdom” (Néhány szó a kongresszus előtt). In: *Muzikalnaja akademija*, 2/1995, 16f.

4 *Muzikalnoje obozsrenyije*, 100/1993, 9.

5 „Repeticija orkesztra” (Zenekari próba). In: *Muzikalnaja akademija*, 2/1993, 85.

6 uo. 72., 82f.

Magyar szöveg: Mente Éva

(A cikk elsőként a „Das Orchester” 3/98-as számában jelent meg. Köszönjük a közlési jogot!)